

akınlarına kadar uzanır. Bunların dışında ticarî merkezlere yerleşmiş ve Habeşî dil ve geleneklerini benimsemiş müslüman tüccar ailelerden gelenler de vardır. Seyyahlar bu bölgede İslâm'ın başarısını buradaki müslümanların ahlâkları, aktif ve enerjik oluşlarına bağlamaktadırlar. Afrika'nın diğer bölgelerinde olduğu gibi burada da İslâm'ın yayılmasında ticaretin de rolü büyük olmuştur.

Genel olarak Ceberitler çevrelerindeki hristiyanlarla iyi ilişkiler içerisinde yaşarlar. Zira aynı dili konuşmaktadırlar ve büyük ailelerin çoğu evliliklerle birbirine akraba olmuşlardır. Hatta aynı kabilede hem müslüman hem de hristiyanlar bulunmaktadır. Kuzeydoğu Afrikalı birçok müslüman topluluktan daha yüksek bir hayat seviyesine sahip olan Ceberitler dinî yaşayışlarında fazla hassas değildirler. Oruç ve namaz konusunda yeterince duyarlı olmadıkları gibi hacca da önem vermezler; içlerinde pek az kimse hacca gitmiştir. Şahıs ve aile hukuku ile ilgili hususlarda şer'î hükümlere uymakla birlikte bu sahadaki uygulamalarda âdet ve geleneklerinin tesiri de büyüktür. Köyün reisi şeyh diye adlandırılır ve fikhî konularda hüküm verir. Bunun dışında pek çok köyde genellikle Kur'an kurslarında hoca olan ve mescidlerin imamlığını yapan kadılar bulunur. Mezhep bakımından halk Şâfiî ve Mâlikî'dir, az da olsa Hanefîler'e de rastlanır. Âdem el-Kinânî Ceberitler arasında Sâmaniye tarikatını yaymıştır. Kahire'ye göç edip orada Ezher'de Ceberitiye revakında ilim tahsil etmiş aslen Habeşistanlı ve Ceberitî nisbesiyle bilinen pek çok âlim vardır. Tanınmış tarihçi Abdurrahman b. Hasan el-Ceberitî (ö. 1240/1825), *ʿAcâʾibü'l-âşâr*'ında bu âlimlerden bahseder. 1983 tahminlerine göre Etiyopya'da 207.000 Ceberit yaşamaktaydı (*Muslim Peoples*, II, 887, 918).

BİBLİYOGRAFYA:

Ceberitî, *ʿAcâʾibü'l-âşâr*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Fârîs), I-III; J. S. Trimmingham, *Islam in Ethiopia*, London 1952, s. 30, 78, 103, 113, 147, 150-153, 227, 247; *el-Kāmūsü'l-İslâmî*, I, 574-575; E. Ullendorff, *The Ethiopians*, Oxford 1973, bk. İndeks; a.mlf., "Djabart", *El²* (İng.), II, 355; Cen-giz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti: Habeş Eyâleti*, İstanbul 1974, s. 23-29, 134-135; Muhammed Abdullah en-Nakire, *İntişârü'l-İslâm fî Şarķi İfrîkiyye ve münâheḡātü'l-Ġarbi leh*, Riyad 1402/1982, s. 226-239, 276-278; *Muslim Peoples*, I, 345-349; II, 887, 918; E. Mittwoch, "Cebert", *İA*, III, 39; Yusuf Halaçoğlu, "Ahmed el-Mücâhid", *DİA*, II, 109.

MEHMET AYKAÇ

CEBERTİ, Abdurrahman b. Hasan

(عبد الرحمن بن حسن الجبرتي)

(ö. 1240/1825)

ʿAcâʾibü'l-âşâr adlı eseriyle meşhur Mısırlı tarihçi.

1167 (1753-54) yılında Kahire'de doğdu. Ataları Habeşistan'ın Ceberit bölgesinden geldikleri için kendisi de Ceberitî nisbesiyle şöhret buldu. Mensup olduğu Ceberitî ailesi Hanefî mezhebinde ve İslâm'a çok bağlı kimseler olarak tanınmıştır. Hac için veya mücâvir* olarak Medine ve Mekke'ye yürüyerek gelmeleriyle meşhur olan bu aileye mensup âlimlerin Mescid-i Nebevî'de, Harem-i şerif'te ve Ezher'de ders verdikleri üç revak vardı. Babası Şeyh Hasan da Ezher âlimlerindendi. Ceberitî on bir yaşında iken Kur'an-ı Kerim'i ezberledi. Babası oğlunda kabiliyet gördüğü için onun yetişmesine özen gösterdi. Ona büyük bir servet, kıymetli hocalar, öğrenciler ve devlet ileri gelenlerinden meydana gelen çok iyi bir çevre bıraktı. Ceberitî Ezher'den mezun olduktan sonra astronomi, matematik, geometri alanlarındaki bilgisini arttırdı. Osmanlı Veziri Ko-

ca Yüsf Paşa Ceberitî'nin astronomi alanındaki engin bilgisine vâkıf olup ona takvimler hazırlattı ve bundan dolayı kendisini ödüllendirdi. Ceberitî iyi yetişmiş Ezher âlimlerinin geleneğine uyarak öğretim halkaları teşkil etti, öğrenci yetiştirmeye önem verdi. Napolyon Mısır'ı işgal edince onu ülke yönetiminde bir vasıta olarak kullandığı âyan ve eşraf divanına üye tayin etti. Mehmed Ali Paşa'nın saray muvakkiti olarak da görev yapan Ceberitî Hanefîler'le ilgili iftâ dairesine de nezâret etti.

Ceberitî Kavalalı Mehmed Ali Paşa'ya baştan beri cephe aldı ve ölümüne kadar muhalefeti sürdürdü. 1822'de oğlu Halîl öldürüldü. Bu konuda birçok söylenti çıktı ve olayın, Ceberitî'nin Mehmed Ali Paşa'nın idaresini tenkit etmesiyle ilgili olduğu dedikoduları yayıldı. Bu olaydan duyduğu büyük üzüntü sebebiyle Ceberitî'nin gözleri görmez oldu, evine kapandı, vefatına kadar böyle kaldı. Onun bir suikasta kurban gittiği de söylenir. Ceberitî ilmî usullere riayet eden objektif bir ilim adamı idi.

Eserleri. 1. *ʿAcâʾibü'l-âşâr* fi't-terâcim ve'l-aḡbâr*. 1688'den 1821'e kadar meydana gelen olayları ihtiva eden dört ciltlik bir Mısır tarihidir (Bulak 1297). 2. *Mazharü't-takdîs (Muḡhirü't-takdîs) bi-zehâbi (zevâli) Devleti'l-Fransîs*. Ceberitî Mısır'ın Fransızlar tarafından işgalini (1798-1801) konu alan bu eserini 1216'da (1801-1802) tamamlayarak Osmanlı Veziri Yüsf Paşa'ya ithaf etti. Kitabında kendisinin Fransızlar'la ilişkisinden, General Menou zamanında divanda üye olduğundan söz etmediği gibi *ʿAcâʾibü'l-âşâr*'daki fikirlerinin aksine Napolyon Bonapart'ı ve Fransızlar'ı küçük düşürücü tenkitlere, Osmanlılar'ı, padişah ve veziri öven ifadelerle yer verir. Osmanlı Veziri Yüsf Paşa İstanbul'a dönünce eseri III. Selim'e sundu. Eser padişahın isteği üzerine Hekimbaşı Mustafa Behcet Efendi tarafından Türkçeye tercüme edildi. 1807 yılında tamamlanan tercüme *Târîh-i Mısır* adıyla yayımlanmıştır (İstanbul 1282). *Mazharü't-takdîs* Mütercim Âsım Efendi tarafından da tercüme edilmiş (*Osmanlı Müellifleri*, I, 377), ayrıca Alexandre Cardin eseri Fransızca'ya çevirmiştir (*Journal d'Abdurrahman Gabarti pendant l'occupation française en Egypte*, İskenderiye 1835, Paris 1838). Muhammed Atâ *Mazharü't-takdîs*'in Arapça orijinalini Yevmiyyâtü'l-Ceberitî adıyla iki cilt halinde neşretmiştir (Kahire 1958).

Abdurrahman b. Hasan el-Ceberitî'nin *ʿAcâʾibü'l-âşâr fi't-terâcim ve'l-aḡbâr* adlı eserinin ilk sayfası (Süleymaniye Ktp., Yahyâ Teflik, nr. 275)

Cebertî'nin kaynaklarda zikredilen *Muhtasarı Tezkire'ti's-Şeyh Dâvûd el-An'âkî, Nakdün li-Kitâbi Elf leyle ve leyle ve Düstûru takvîmî'l-kevâkibi's-seb'â* adlı üç eseri daha vardır (bk. Keh-hâle, V, 133).

BİBLİYOGRAFYA :

Cebertî, 'Acâ'ibü'l-âşâr, Beyrut, ts. (Dârü'l-Fâris), I-III; a.mlf., *Târîh-i Mısır* (trc. Mustafa Behçet), İstanbul 1282; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 730-731; Osmanlı Müellifleri, I, 377; Serkis, *Mu'cem*, I, 675-676; Muhammed Abdullah İnân, *Mü'errihü Mısrî'l-İslâmiyye ve meşâdirü't-târîhî'l-Mısrî*, Kahire 1388/1969, s. 177-189; Süleyman Ahmed es-Saîd, *Te'stîl mâ verede fi târîhî'l-Cebertî mine'd-da'hîl*, Kahire 1979, tür.yer.; Leylâ Abdüllatif Ahmed, *Dirâsât fi târîh ve mü'errihî Mısır ve's-Şâm ebâ-nî'l-âşrî'l-Osmânî*, Kahire 1980, s. 190-214; Halil Mardem Bey, *A'yanü'l-karnî's-şâliş 'aşer*, Beyrut 1981, s. 144; Abdülfettâh ed-Dîdî, *Yenâ-bî'u'l-fikrî'l-Mısrîyyî'l-mu'âşır*, Kahire 1982, s. 9-15; Ali Berekât, *Rû'yetü'l-Cebertî li-izmeti'l-hayâtî'l-fikriyye*, Kahire 1987; Muhammed Enis, "el-Cebertî beyne Mazharî't-takdîs ve 'Acâ'ib-i-bî'l-âşâr", *Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb*, XVIII/1, Kahire 1956, s. 59-70; David Ayalon, "The Historian al-Jabartî and his Background", *BSOAS*, XXIII (1960), s. 217-249; a.mlf., "Dj-abartî", *EI²* (Ing.), II, 355-357; P. M. Holt, "Al-Jabartî's Introduction to the History of Ottoman Egypt", *BSOAS*, XXV (1962), s. 38-51; S. Moreh, "Reputed Autographs of 'Abd al-Rahmân al-Jabartî and Related Problems", a.e., XXVIII (1965), s. 524-540; İsmail K. Poonawala, "The Evolution of al-Ğabartî's Historical Thinking as Reflected in the Muzhir and the 'Acâ'ib", *Arabica*, V, Leiden 1968, s. 270-288; D. B. Macdonald, "Cebertî", *İA*, III, 39-40; Ahmed Abdurrahîm Mustafa, "'Acâ'ibü'l-âşâr fi't-terâcim ve'l-aḥbâr li-'Abdurrahmân el-Cebertî", *Tİ*, IV, 553-563.

MEHMET MAKSUDOĞLU

CEBERTÎ, Hasan b. İbrâhîm

(حسن بن إبراهيم الجبرتي)

Bedrûddîn Hasen b. İbrâhîm b. Hasen
el-Akilî el-Cebertî ez-Zeylâî
(ö. 1188/1774)

Ünlü Mısır müftüsü
ve ilim adamı.

1110'da (1698-99) Kahire'de doğdu ve burada yetişti. Habeşistan'ın Cebert bölgesine mensup bir ulemâ ailesinden-dir. Bir aylıkken babasını kaybeden Cebertî, annesi Abdülvehhâb Efendi ed-Delcî'nin kızı Sûteyte'nin yanında büyüdü. Daha sonra dedeleri gibi Ezher'de bu aileye ait bulunan Cebertî revakına yerleşerek tahsiline devam etti. On üç yaşında tanıştığı Hanefî fukahasından Şeyh Şürûnbülâlî'nin oğlu Hasan b. Hasan eş-

Şürûnbülâlî'nin derslerine katılarak icâzet aldı (1123/1711). Hocasının ölümünden sonra Seyyid Ali ed-Darîr es-Sivâsî ile Muhammed b. Abdülazîz ez-Ziyâdî'den fıkıh, Sabbâğ İakabîyla bilinen Ahmed b. Mustafa el-İskenderî'den akaid, tefsir, hadis, İd en-Nemresî'den cebir, geometri, matematik, Ahmed el-İmâdî'den hadis, Hasan b. Ali el-Medâbigî'den de edebiyat okudu. Böylece Ezher ve Sinâniyye medreselerinde dinî ve aklî ilimler tahsil eden Cebertî büyük bir gayret göstererek akranları arasında temayüz etti.

1144 (1731) yılından itibaren özellikle ilgi duyduğu matematik, cebir, geometri, mantık ve coğrafya alanlarında bilgisini artırmak amacıyla Muhammed en-Necâhî ve Hüsâmeddin el-Hindî gibi âlimlerden ders aldı. Sudan'ın ilmü'l-hurûf alanında yetişmiş ünlü âlimi Muhammed el-Füllânî el-Kışnâvî ile beraber kalarak onun ölümüne kadar kendisinden istifade etti. Hacca gittiğinde Mekke ve Medine'de oturan âlimlerden Ahmed b. Muhammed en-Nahlî, Abdullah b. Sâlim el-Basrî, Ebû'l-Hasan es-Sindî ve Muhammed Hayât es-Sindî ile görüşerek onlardan icâzet aldı. Cemâleddin Yûsuf el-Kilârcî, Ramazan el-Hânkî es-Seftî, Ezher hocalarından Ahmed el-Cevherî, dayısının oğlu Ahmed ed-Delcî, Ahmed er-Râşidî, İbrâhîm Halebî, Süleyman b. Ahmed el-Fiştâlî el-Fâsî Cebertî'nin karşılıklı bilgi alışverişinde bulunduğu âlimlerden sadece birkaçıdır. Kendisine özel bir değer veren Kutub Abdülhâlik b. Vefâ başına Vefâiyye tacını giydirmiş ve

ona "Ebû't-Tedânî" künyesini vermiştir. Hat sanatıyla da meşgul olan Cebertî Abdullah Efendi el-Enîs ile Hasan Efendi ez-Ziyâî'den sülûs ve nesih, Hintli nakkaş Ahmed Efendi'den de ta'lik meş-ketti ve icâzet aldı; ayrıca divanî de öğrenen Cebertî çok iyi Türkçe ve Farsça biliyordu.

Yetiştirdiği çok sayıdaki öğrencilerinin en ünlüleri oğlu Abdurrahman el-Cebertî, Muhammed b. İsmâil en-Neferâvî, Abdurrahman el-Arîşî, Muhammed b. Ali es-Sabbân ve Muhammed el-Ernîr'dir. Bunlardan başka Ali b. Ahmed el-Adevî, İbrâhîm ez-Zemzemî, Ahmed b. Ahmed es-Sücâî, Hasan el-Cedâvî, Ahmed b. Yûnus el-Huleyffî, Muhammed b. Ahmed el-Cevherî, Sâlim el-Kayrevânî ve Cezayir müftüsü Muhammed Efendi gibi Anadolu, Dağıstan, Şam, Hicaz ve Kuzey Afrika'dan gelen birçok tanınmış bilgin de onun öğrencisi olmuştur. Oğlu Abdurrahman'ın bildirdiğine göre Avrupa ülkelerinden gelen bazı öğrenciler de kendisinden geometri dersi almışlardır.

Son günlerinde hastalığı sebebiyle so-kağa çıkmadığından yarım yüzyıldan beri Ezher'de okuttuğu derslerini evinde vermeye devam eden Cebertî, 1188 yılı Safer ayı başlarında (Nisan 1774) vefat etti; Ezher'de kılınan cenaze namazından sonra Tûrbetüssahrâ'da Hatîb eş-Şirbînî ve Şemseddin el-Bâbilî'nin mezarları ci-varında seleflerinin yanına defnedildi.

Orta boylu, beyaz tenli, iri gözlü, gür sakallı ve heybetli bir kimse olan Cebertî ziyaretçilerini bizzat karşılar, onlara kendisi hizmet ederdi. Zengin bir kadın

Cebertî'nin
el-'ikdû's-semin
fîmâ yete'alleku
bî'l-meuâzin
adlı eserinden
iki sayfa
(Süleymaniye Ktp.,
Esad Efendi,
nr. 3169,
vr. 1^b, 71^b)

